

SHAHNOZAXON NAZAROVA,

*O'zR FA Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi katta ilmiy xodimi,
filologiya fanlari doktori*

CHO'LPON IJODIGA DOIR YANGI MANBA

Annotatsiya: “Zamona xotini” Cho'lponning bugunga qadar qo'lyozma nusxasi topilmagan nodir pesalaridan biri sanaladi. Maqolada Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi “O'zbekiston yozuvchilari va shoirlari arxiv fondi” dan aniqlangan ushbu asar qo'lyozma nusxasi haqida so'z yuritiladi. Matn bilan tanishish asnosida uning Cho'lpon qalamiga mansub asar ekanligi, tahrir va tuzatishlar, qo'shimchalar Cho'lponning o'z qo'li bilan amalga oshirilgani ma'lum bo'ldi.

Tayanch so'z va iboralar: Muzey, arxiv fondi, qo'lyozma nusxa, asos matn, pesa, variant, muallif xati.

Annotation: “Zamona xotini” is considered one of the rare plays of Chulpan, where no manuscript copy has been found to this day. This article will talk about the manuscript copy of this work found in the “Archive fund of writers and poets of Uzbekistan” of the State Museum of Literature named after Alisher Navoi. As part of the acquaintance with the text, it became known that this is a work belonging to the Chulpan pen, edits and corrections, additions were made by Chulpan's own hands.

Key words: Museum, archival fund, manuscript copy, base text, play, variant, author's signature.

Cho'lpon beqiyos shoir bo'lishi bilan birga, roman miqyosida fikrlay oladigan adib va mohir dramaturg ham edi. O'zbek kitobxonlari uning ko'plab dramatik asarlar yaratganidan xabardor. Ammo zamon shamollarida ularning aksariyati yo'qolib ketgan yoki yashirilgan. Ehtimol, qaysidir millatdoshimizning bobosidan qolgan kutubxona qatlaridan, dahmalar ichidan bizga qo'l uzatayotgandir, biz ko'rmayapmiz, bilmayapmiz. “Zamona xotini” ham Cho'lponning bugunga qadar qo'lyozma nusxasi topilmagan nodir pesalaridan biri edi. Sizga yetkazmoqchi bo'lgan xushxabarimiz shundan iboratki, hech kutilmaganda asarning arabiy imlodagi qo'lyozma varianti topildi. Eng muhim jihati, qo'lyozma ustidan Cho'lpon xati bilan tuzatishlar, izohlar kiritilgan, so'zboshi ham yozilgan.

Qo'lyozma bugunga qadar Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi “O'zbekiston yozuvchilari va shoirlari arxiv fondi”da saqlangan bo'lib, Fitratga doir manbalar orasida bo'lgan, unvon varag'i yo'qolganligi uchun kimning qaysi asari ekanligi aniqlanmagan va hujjatga ham nom berilmagan. Matn bilan tanishish asnosida uning Cho'lpon qalamiga mansub “Zamona xotini” asari ekanligi aniqlandi. Buni Cho'lpon tomonidan yozilgan so'zboshi, matn ustidan qilingan tahrirlar ham isbotlab turar edi. Tahrir va tuzatishlar, qo'shimchalar Cho'lponning o'z qo'li bilan amalga oshirilgan bo'lib, Andijon viloyati tarixi va madaniyati davlat muzeyi tomonidan taqdim qilingan Cho'lpon dastxati bilan solishtirilganda, ayni bir xat ekanligi va u muallifning o'ziga tegishliligi ma'lum bo'ldi.

Qo'lyozma holatiga ko'ra yaxshi saqlangan bo'lib, xat bimalol anglashiladi. Matn yo'l-yo'l chiziqli umumiy daftarga tushirilgan bo'lib, undan A4 formatidagi qog'ozga nusxa olingan. Umumiy daftarning siyohrang muqova qismi va ayrim bo'laklarigina saqlangan. Papka ichida 3 turdagi hujjat mavjud: pesaga so'zboshi qilib yozilgan matn nusxasi (matndan 26,5*36,5 o'lchamdagi qog'ozga nusxa olingan bo'lib, bu so'zboshining yarmi; so'zboshi Cho'lpon xatida); qo'lyozma matn ustidan

Cho'lpon o'qib tahrir kiritgan umumiy daftar bo'laklari (21*17 sm. o'lchamdagi yo'l-yo'l daftar; asosiy matn kim tomonidan ko'chirilgani noma'lum, yozuv tabiatiga e'tibor qaratilsa, ayol kishi tomonidan Cho'lpon qoralamasidan ko'chirilganini taxmin qilish mumkin; muallif tomonidan aytib turib yozilmagan); mazkur daftardan olingan nusxa (A4 o'lchamdagi ish qog'ozida).

Bu manba topilgunga qadar asar borasida nimalar ma'lum edi? Avvalo, aytish kerakki, tayanch matn mavjud edi. Asar haqida bo'lsa ayrim taxminlar ilgari surilar, olimlar qo'lyozma manba topilmaganligi sabab yakuniy xulosalarni berishga tiyilar edilar. Bugunga qadar qo'limizdagi yagona manba pesaning ilk bor "Sharq yulduzi" jurnalining 1992-yil 10-sonida bosilgan nashr varianti edi. Ikkinchi nashr varianti – Cho'lpon asarlari 4 jildligidan joy olgan bo'lib ("Akademnashr", 2016), jurnal variantining ayni o'zi (olimlarning og'ir mehnatini qadrlagan holda aytish mumkin, jurnal variantida yo'l qo'yilgan xatolar kitobda ham takrorlangan).

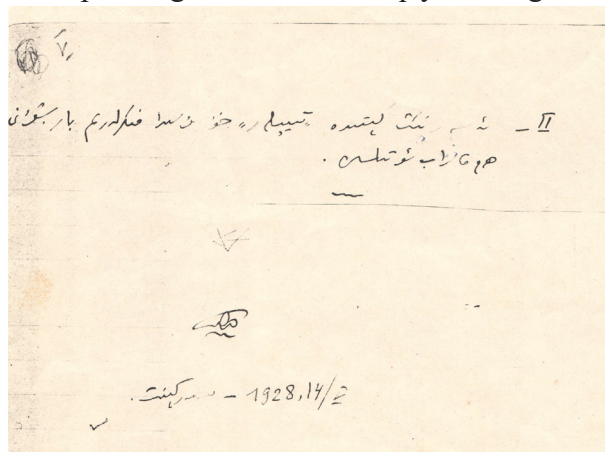
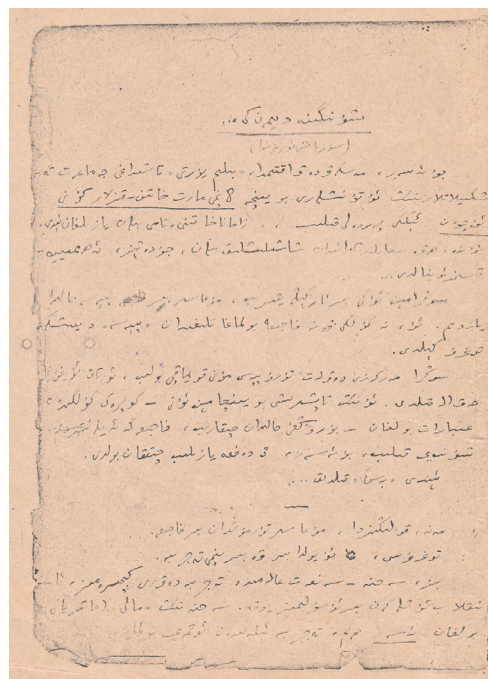
Pesa jurnalning "Meros" ruknida joriy yozuvda muallifning "Shunigina deyman..." sarlavhali so'zboshi bilan e'lon qilingan. Pesa Mumtoz Muhammedov, Komil Yashin, Salohiddin Mamajonov tomonidan nashrga tayyorlangan. Salohiddin Mamajonov asar tarixi, topilishi va nashrga tayyorlanish jarayoni haqida tadqiqiy maqola ham havola qilgan. Olim asar Mumtoz Muhammedov qo'lida pesa yozilgan 1928-yildan beri yashirinchsa saqlangani, bundan faqat Komil Yashin xabardor bo'lgani, 1992-yilga kelib, mustaqillik sharofati bilan ommaga oshkor etilgani haqida yozadi. Mumtoz Muhamedovning Salohiddin Mamajonovga bayon qilib berishicha, 1928-yilda Leningradda dramaturgiya masalalariga bag'ishlangan yig'in bo'lib o'tadi va unda o'zbek ziyolilaridan Cho'lpon, Yashin, Ziyo Said va Mumtoz Muhamedovning o'zi ham ishtirok etadi. Shu orada Toshkentdan Cho'lponga qo'ng'iroq qilishadi, uni NKVD so'rab-surishtirayotgan edi. Harosonlikda qolgan Cho'lpon unutib qoldirilgan pesasini topib qo'yishni andijonlik rus do'stiga iltimos qilib, vatanga qaytadi. Cho'lpon tayin etgan odam Mumtoz Muhamedov bilan birgalikda asarni majlislar zalidan topadi va shu bilan pesa Mumtoz Muhamedovning qo'lida qolib ketadi.

Olimlar Sotti Husayn, Salohiddin Mamajonov, Sirojiddin Ahmedov umumiy syujet chizig'i, ishtirokchilar va ularning nomlaridagi bir xillikka tayangan holda asarning sahna varianti ham mavjudligi, u "Mushtumzo'r" deya atalishi, buni Mannon Uyg'urning o'zi sahnabop qilib tayyorlagan bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi. Biz Sirojiddin Ahmedov bilan shaxsan so'zlashganimizda ham olim bu fikrni tasdiqladi. Olim fikricha, san'atshunoslik institutida saqlanayotgan Cho'lponning "Mushtumzo'r" nomli pesasi bir betlik bayoni "Zamona xotini"ga to'la mos keladi. Shuningdek, "O'zbek milliy akademik drama teatri tarixi" kitobi (Toshkent, 2003) mualliflari keltirgan mazkur teatr repertuarida 1928-yilning 20-oktyabrida Cho'lponning "Mushtumzo'r" pesasi sahnalashtirilgani, M.Uyg'ur va M.Muhamedov rejissyorlik qilgani haqida ma'lumot berilgan (B.225.). Teatr repertuarga e'tibor bilan qaralsa, keyin ham Cho'lpon tarjimasida ko'plab asarlar sahnalashtirilgan, ammo Cho'lponning biror mualliflik asari sahnaga olib chiqilmagan.

Olim Salohiddin Mamajonov maqolasida "Cho'lponning o'zi qayta ishlab nihoyasiga yetkazgan, hatto kirish so'zini yozib, o'z imzosi bilan tasdiqlagan asl nusxa qo'limizga kirdi", deydi. 1928-yilga mansub va shaxsan Cho'lponning iltimosi bilan majlislar zalidan topilgan qo'lyozmani o'z ko'zi bilan ko'rganlar o'tib ketdi. Ammo 1992-yil jurnal nashriga asos bo'lgan bu qo'lyozma qayerda qoldi, kimda qoldi? Biz muzey fondidan topgan manba – siyohrang muqovali daftar – Mumtoz Muhamedov topgan, Komil Yashin xabardor bo'lgan va Salohiddin Mamajonovga taqdim qilingan daftarmidi? Agar jurnal variantiga asos bo'lgan manba mana shu bo'lsa, uni kim qachon olib kelgan, kimga topshirgan, daftardan A4 formatdagi qog'ozga kim nusxa olgan, bu ish qachon bo'lgan? Afsuski, bu savolga aniq javob yo'q. Muzeyning qayd daftarida, kataloglarida bu haqida biror ma'lumot uchramaydi. Faqat bir narsani aytish mumkin, nusxa olishda foydalanilgan A4 formatdagi qog'ozlar "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" haftaligi tahririyatiga

tegishli. Chunki ayrim qog'ozlarning orqa qismida gazeta nomi, bank rekvizitlari va manzili ko'rsatilgan bo'lib, ushbu keraksiz ish qog'ozlaridan foydalanilgan. Gazeta 1981-yildan "O'zbekiston madaniyati" nomini o'zgartirib, "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" nomi bilan chiqa boshlaganini hisobga olsak, demak, 80-yillardan keyin daftar-dan nusxa olingan. Ammo masalani aniqlashtiruvchi yana biror hujjat qo'limizga kirmaguncha, yetarlicha aniqlikda javob berib bo'lmaydi. Har ikki matnni to'la solishtiribgina, nisbatan aniqroq javob olish mumkin (2-surat).

Avvalo, Cho'lpon tomonidan yozilgan so'zboshi xususida. So'zboshi Cho'lponning o'z qo'li bilan yozilgan bo'lib, dastxat buni tasdiqlaydi. So'z so'ngida Cho'lpon o'z imzosini qo'ygan, so'ng "1928-yil 14-may, Samarqand" deya vaqt va manzilni ko'rsatgan. Jurnalda bosilgan so'zboshi fotonusxasi va bizning qo'limizdagi so'zboshi ayni bir nusxa, matn va matn hoshiyasidagi belgilar ham bir xil. Cho'lpon asarni 1928-yil 13-iyunda Samarqaddaligida yozib tamomlagan. So'zboshini bo'lsa bir oy avval, 14-may sanasida qog'ozga tushirgan. Cho'lponning o'zi asarni uch qayta ishlaganini ma'lum qiladi (3-surat):

1) birinchi varianti Maskovda vaqti ikki pardali qilib, "Zamona xotini" nomi bilan yozilgan;

2) ikkinchi varianti biroz kengaytirilgan va zamonga, mavjud turmush tarziga moslangan; unda na kulgi va na fojia elementlari bo'rtib ko'rinnaganligi uchun muallif asarni "pesa" deb atagan;

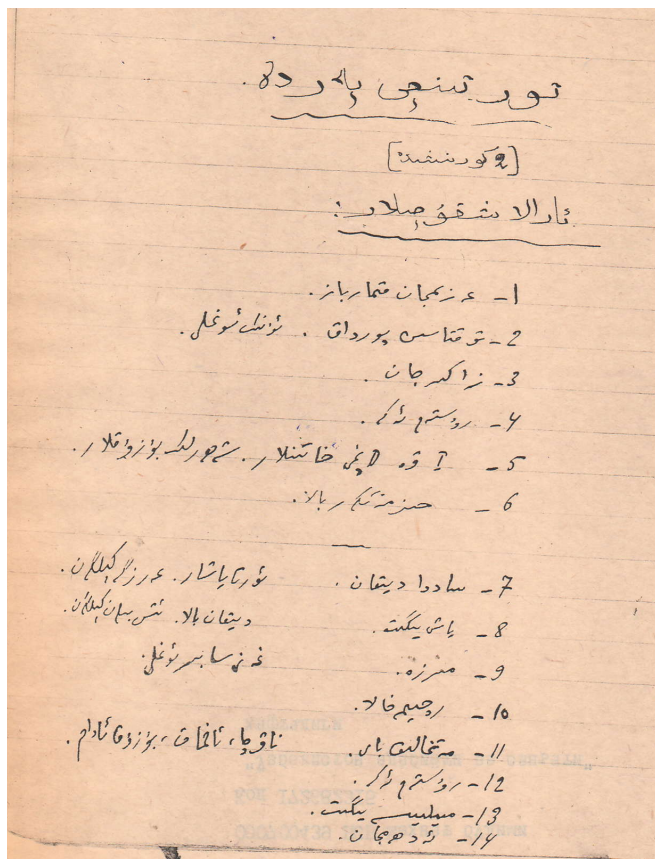
3) uchinchi varianti; Markaziy davlat turupasi asarni sahnalashtirish vazifasini Mannon Uyg'urga yuklar ekan, Cho'lpon Uyg'urning talabi bilan "ko'prak kulgidan iborat bo'lg'on burung'i holidan chiqarib, fajiaga aylantir"gan.

Cho'lpon o'zi ishlab chiqqan uchinchi variantni mukammal nusxa sifatida ko'rsatadi va shu bilan "bas qildiq" deydi. Ehtimol, Mannon Uyg'ur shu uchinchi variant asosda asarning sahnaviy talqinini yaratgan va "Mushtumzo'r" nomi bilan 1928-yilning 20-oktyabrida tomoshabinlarga taqdim etilgan.

Asar halollik, mehnat, inson sha'nini avaylash kabi azaliy qadriyatlar ustiga qurilgan. Shuningdek, bolasini bag'riga bosgancha, yangi ijtimoiy munosabatlar ichiga qisib-qimtinib kirib borayotgan o'zbek ayoli haqida so'zlab, to'g'rirog'i, ko'rsatib beradi.

Endigi vazifa – Cho'lponning o'zi nazardan o'tkizgan manba asosida asarning mukammal matnini tiklash, asar mazuniga ta'sir etadigan darajadagi tushirib qoldirilgan so'zlar, birikmalar, iboralar, jumlar, dialog parchalarini o'z o'rniga qo'yish va nashr etish masalasidir.

Asosiy matn xususida. Unvon varag'iga dalolat qiluvchi 1, 2-sahifalar hamda 107, 184-sahifalar yo'qolgan. Ishtirokchilar, ya'ni aralashg'uchilar ham Cho'lpon xatida, ham kotib xatida ketma-ket beriladi. Cho'lpon "*" belgisi ostida nomlarni sanash bilan cheklanadi. Kotib ko'chirmasida qahramonlar nomi ta'rif-tavsiflari bilan keltiriladi (1-surat).

Jurnal va dastlabki kitob nashrida yo‘l qo‘yilgan kamchiliklarni quyidagicha tasniflash mumkin:

1. azmunga ta’sir qiluvchi uslubiy xatolar.

Mazmunga ta’sir qiluvchi xatolarning o‘zini uchga tasniflash mumkin:

– so‘zlarning noto‘g‘ri o‘qilishi, nashrda yo‘l qo‘yilgan kamchiliklar;

– jumlar qurilishida yo‘l qo‘yilgan uslubiy yanglishishlar, ayrim jumlarning tushib qolishi;

– matn asosini tashkil qiluvchi dialoglarning – katta-katta parchalarning tushib qolishi.

Dastlab, ba’zi so‘zlarning noto‘g‘ri o‘qilishi va nashrda yo‘l qo‘yilgan ayrim kamchiliklarga misol keltiramiz:

“Sharofatxon yolg‘iz. Kashta tikib o‘turib, “Bir-bir bosib astagina” kuyiga qo‘shiq aytadi. Ovoz yosh, so‘zlar ochiq anglashilmaylar. Avjlarigina biroz ko‘tarila tushadi”. Mavjud nashrlarda ko‘rsatilgan so‘z angla-

shiladi shaklida keladi va o‘zidan avvalgi hamda keyingi jumalarga teskari bo‘lgan mazmunni ifodalaydi.

Ona: “Voy aynalay, qizim-ey, bilmay qolibsan-ey...” der ekan, Sharofat: “Ha, nima bo‘ldi? Qo‘rqitmang, nima gab ekan?” deya savol beradi. Bu so‘z qo‘rqimgang tarzida berilgan bo‘lib, yanglish ifodaga aylanadi.

“Mana bu ilonni-ey... olachipor ilon ekan... Bir kun havlida Sharofat opamni quvalag‘on ilon shu bo‘lmasin tag‘in?” jumlasidagi belgilangan so‘z ekan shaklida keladi va uslubiy g‘alizlik tug‘diradi.

Qahramonning nutq jarayonidagi hayajonli, alamli holatiga izoh berilar ekan, oyoq og‘rig‘on tarzida keladi, aslida, matndan sekin o‘turadi, oppoq oqorg‘on deya o‘qiymiz: “M u a l l i m (sekin o‘turadi, oppoq oqorg‘on). Gabiring...”

“Qo‘lida qamishdan savat, ichida bir pichoq, qo‘shiq aytib chiqib keladi” jumlasida birikma qoshiqdan savat bo‘lib ketgan.

“Xuddi o‘tkan safargi qiyofat bilan kiradi, to‘g‘ru ayvon oldig‘a kelib o‘turadi, uni bor ro‘mol-chasini yoyadi” gapida unga tarzida xato beriladi.

“Lekin bo‘shashma! Xuni yo‘q!...” so‘zari bu shona, guli yo‘q deya berilgan. “Bizni ham axmoq qildi! Uning avholi shu-da! Ishtonsizning hadigi cho‘pdan, deganday, gazet dedimi – joni chiqadi...” jumlasida ko‘rsatilgan so‘z noha, deya o‘qilgan. “Ayvonda bir gala qizlar – Sharofatning o‘rtoqlari “to‘ptosh” o‘ynashib o‘turalar” gapida to‘ptosh o‘rnida to‘p so‘zi kelgan. Yoki “Xudo ko‘rsatmasin, aylanay! Unda Mallaxonning qizlariday bir tosh naridan turib obtoba-chilobchingga qo‘l uzatardilar...” emas, bir bosh naridan deyiladi. Yanada aniqroq tasavvur hosil qilish uchun kichik qiyosiy jadval ham keltiramiz:

Asliga moslangan, tuzatilgan o‘rinlar	Mavjud nashrlardagi shakli
P a t t i. Kimga tegasiz bo‘lmasa?	P a t t i. Kimga tegasiz bo‘lmasa?
Z u h r a (<i>sekin</i>). <u>Bordir</u> xudo bandasi...	Z u h r a (<i>sekin</i>). <i>Bari bir</i> xudo bandasi...
A z i m j o n. Iyy, <u>unda ish</u> yomon bo‘lar edi, xomkallalar	A z i m j o n. Iyy, <i>kundosh</i> yomon bo‘lar edi, xomkallalar
Naridan qo‘ngg‘iroq ovozi borg‘on sari yaqinlashib kela boshlaydi	Naridan <i>qo‘shiq</i> ovozi borg‘on sari yaqinlashib kela boshlaydi
S o d i q o f. Ha, <u>ijroqumda qilg‘on</u> ishlaringizga hisob berasiz.	S o d i q o f. Ha, <i>ijroqumda qog‘oz</i> ishlaringizga hisob berasiz.
A z i m j o n (<i>ovozi</i>). Tek o‘tur, sen xomkalla!..	A z i m j o n (<i>ovozi</i>). Tek o‘tur, sen xomkalla!..
O v o z. O‘zing xomkalla!..	O v o z. O‘zing xomkalla!..
R u s t a m (<i>pichoq bilan bolishg‘a uradi</i>). Mana, Sharofat!	R u s t a m (<i>pichoq bilan boshig‘a uradi</i>). Mana, Sharofat!
<u>Shomlatib</u> menikiga kel, o‘zim shunday xursand qilayki, sen hayron qol!	<i>Shamollashib</i> menikiga kel, o‘zim shunday xursand qilayki, sen hayron qol!

Endi jumlar qurilishida yo‘l qo‘yilgan uslubiy yanglishishlar, ayrim tushirib qoldirilgan jumalarga misol keltiramiz. Mavjud nashrlarda qolib ketgan, manbaga qarab tiklangan birikmalar, jumlar alohida ko‘rsatilgan:

1. “Shamsi anbar kokilimni o‘rgali kelsang-chi, yor,
Shamsi anbar kokilim har shoxida tilla tumor,
Ul tumorni o‘qusam, Abdilohadjon nomi bor...”
2. Jo‘ra. Kuldiray desam – unamasangiz, hasratingizga qo‘shilay desam – yana unamasangiz, nima qilay endi? Xayr. (*O‘rnidan turadi.*) Rahima xolamni so‘rab qo‘ying!
“*Sh a r o f a t. Hoy, menga qara, o‘zing nimaga kelib eding?*
Jo‘ra (tik turib). Qo‘ying endi, so‘ramang! Bilmasdan, o‘ylamasdan kelib qolg‘on ekanman, ming-ming pushaymon edim...
Sh a r o f a t. Kap-katta odam arazlab o‘tursa, juda qiziq bo‘lar ekan...”
3. “Qishloqning yuzi qora yigitlarini “Qo‘shchi”g‘a a‘zo qilib olib, shularni ishga sol, Rahimadan “dod” deb shaharga borsinlar... *Ey, munaqa gablar ko‘b. O‘zi ham yigitlarni chaqirib, pul berib, gab o‘rgatadi...* Ilgari kuni erta bilan “Qo‘shchi” a‘zosi bo‘lib olg‘on qimorbozlardan to‘rttasi ariza ko‘tarib shaharga tushib ketishibdirlar...”
4. “Otangizning o‘jarligidan qo‘rqmang! Sizni mendan boshqa hech kim ololmaydi... Hozir qizni kuchlab erga beraturg‘on zamon emas. Muni, biz otangiz kabilarga *ko‘rsatib qo‘yishg‘a yaraymiz*, xotirjam bo‘ling!”
5. Bu vaqtda orqa tomondan, duvoldning ustidan Sharofatning boshi ko‘rinadi. U pastga tikilib qarag‘ach, boshini yana *devor ketiga* berkitadi.
6. “M u a l l i m. Xola, og‘zingizga qarab gabiring. Ishangan tog‘ingiz Rustam akami? Undan qo‘rqaturg‘on kishi yo‘q! Qizim yurtning kattasida deb dunyoni kuydirasizmi? *Nima bo‘libdir? Nega bemahal birovlarni poylab yurasiz? Nima ko‘rdingiz?*”
7. “U bechora bevafo erdanu yomon dunyodan qutular, men bo‘lsam kundoshdan qutulib qolarman... *Hali yoshman, bir oz tishimni tishimga qo‘yib chidasam, hoji o‘lgurdan ham qutularman...* Undan keyin, xudo bersa, nasibga yarasha, orzu-havasni ham ko‘rib qolarman”.
8. “J o‘ r a. Siz shoshmang, men zakunga to‘g‘rulay: chimmatini olib qolamiz! Qo‘lini orqasig‘a bog‘laymiz! Paranjisini yopintiramiz! *Bo‘ynig‘a ro‘molchasini – uni bilan birga osamiz! Tumorchani Rahima xolamg‘a deb saqlaymiz*”.

9. “Ikkala kundosh bir-birini ko‘rgach, olomonning kuchli hayrat-lolig‘i ostida *orqag‘a* chekiladir-da, so‘ngra birdan Rahima xola Jo‘raning quchog‘ig‘a, *Sharofat*, bir xotinning quchog‘ig‘a yiqiladi. Hamma hayron, lol, jim”.

10. “Yu n i s . Xizmatda bo‘layliq, bo‘lmasa!

A b d i l a h a d . Ie, qulluq. Boshqa vaqt xudo xohlasa”.

So‘zlar, so‘z birikmalari, jumalarning tushib qolishi mazmunga zaha yetkazadi. Qahramonlar o‘rtasidagi suhbatda uzilishlar paydo qiladi.

Matn asosini tashkil qiluvchi dialoglarning – katta-katta parchalarning tushib qolishiga ba’zi misollarni keltirib o‘tamiz. Bu o‘rinda qo‘lyozmadagi sahifa ko‘rsatilgan.

R u s t a m (<i>tutiladi</i>). Siz, albatta... Siz ham bilasiz-ku... endi... Zokirjon hamma ishni o‘zi qilg‘on... <i>A b d i l a h a d . Zokirjonni aytib edim... Unga o‘zicha ayb yo‘q... Zokirjonni yaxshi bilamiz, deydi... R u s t a m . “Yaxshi bilamiz”, deydi... Shundaymi? (Yasama). Xayr, mayli, ishqilib, to‘kus-tugal gabirib bergan bo‘lsangiz bo‘ldi (105-bet).</i>
A z i m j o n . O‘zingni saylaymiz, xomkalla! R u s t a m . Men taklif qilsam o‘tasan... Z o k i r j o n . Ammo-lekin shuni ham bilib qo‘yinglarki... (143-144 betlar).
R a h i m a x o l a (<i>zo‘rg‘a yurib, rayosat ustoli yonig‘a keladi</i>). Meni... meni... balanga chiqib gabir demasanglar. Shu yerga zo‘rg‘a keldim, shu yerda gabirsam. O v o z l a r . Mayli! Mayli! R a h i m a . Men bu qishloqning hamma ishlarini ignasidan tortib ipigacha bilaman! (159-bet).
1 — x o t i n . Yigit o‘lgur Jumani qarang! Shu yerda ham yomonliq qildi-ya! Q u m r i . Pattixon! O‘sha o‘lgur sizni olmoqchi bo‘lg‘on ekan. P a t t i . Ha, so‘ratib yurib edi. Q u m r i . Voy, yerlar yutsin uni! Unga tekkandan o‘lgan yaxshi emasmi? (161-bet).
Z o k i r j o n . Oladimi-ya? Oldirish kerak. Shunaqa ishlardan to‘rt-beshta bo‘lsa, yana bir komissiya, yana bir saylov-da... A z i m j o n . Ilohim, ey (<i>bolag‘a</i>). Hoy bola! Qaerdasan, hoy bola! B o l a (<i>kiradi</i>). Mana men, qimizg‘a tushib edim. (<i>Qimizni qo‘yadi</i>). A z i m j o n . Ma, ana u katta hovli bilan o‘tib, Qurbonali hojig‘a mana bu xatni ber, mehmonlarini senga qo‘shadi, etalab kelasan, xomkalla! Tuzikmi? Hovlidan olib o‘t! “Kimlar chaqirdi?” – deb so‘rasa, “yurtning ulug‘lari” degil... <i>eshitdingmi</i>, xomkalla? B o l a . Xo‘b. (<i>Chiqadi</i>). (172-bet).
R a h i m a . Unday bo‘lsa, xotiningiz nimaga chiqaman deydi? O‘zingizcha nima deb o‘ylaysiz? M i r z a . O‘zingizning bir gumoningiz bormi? Aytin, axir! Qo‘rqmay ayta bering! D e h q o n . Gumonim boru, taqsir... qiyin-da... kambag‘alchilik... islohotdan endi picha er tegarmikin deb turibman. Hali juda kambag‘alman, taqsir... Yaxshi eb, yaxshi ichib, yaxshi kiygisi kelaturg‘ondir... Undan keyin, taqsir... bizning ellikboshimiz ancha boy bo‘lg‘on... o‘shanga tegmakchi emish deydi-ey... (194-195-betlar).

Endigi nashrlarda avvalgi nashrlarda yo‘l qo‘yilgan xatolar birlamchi matn asosida tuzatilishi, bu jarayonda yuqoridagi jihatlariga e‘tibor qaratilishi zarur bo‘ladi. Asarning til xusuiyatlari, xususan, sheva elementlari to‘la saqlab qolish ham shular jumlasidandir.

Asarda zamon shamollari ta’siri sezilsa-da, undagi yuksak badiiyat, xalq tilining jonli ifodasi o‘ziga ohanrabodek tortib turadi. Inson sha’ni aziz, oila muqaddas ekanligini tinimsiz uqtirib turadi. Nazarimda, bu davrga oid asarlarni muallif yashagan tuzumgagina bog‘lab baholashdek, ularni aylanib o‘tishga urinishdek ibtidoiy bosqichdan o‘tib bo‘ldik. Bu asarlarni badiiyati, najib tili va insonni sharflashi nuqtai nazaridan har qancha o‘rgansak oz.